FÂTİH VE FETİH

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1694
KÜLTÜR SERİSİ: 949

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-113-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Yayınevinin Notu: Yazarın imlasına uyulmuştur.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ. SAN. VE TİC. A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk.
Güven İş Merkezi No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2021

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND: 1892 yılında Merzifon'da dünyaya gelen İsmail Hâmi Danişmend babasının görevi dolayısıyla gittiği Beyrut'ta orta öğrenimini tamamladı. Fransa'da College de France'da İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'de öğrenim gördü. İstanbul Maliye Mektebi ve Edebiyat Fakültesi ile Mülkiye Mektebi'nde dinler tarihi ve siyasal tarih dersleri verdi. Bağdat'ta Hukuk müdürlüğü vazifesinde bulundu ve Bağdat'ın kaybedilmesine kadar burada kaldı.

İşgal döneminde önce Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'le *Minber* gazetesini, onun kapanmasının ardındansa *Memleket* gazetesini çıkarttı. Bu gazetede yazdığı milliyetçi yazılar sebebiyle Damat Ferit Hükümeti ve İngilizlerin tepkisini çekerek Anadolu'ya geçti. Sivas Kongresine İstanbul delegesi olarak katıldı ve kongrede divan kâtipliği yaptı. Kongrede Amerikan mandasını savunanlardan olduğu için tepki çekti. Aynı zamanda Sivas'ta çıkartılan *İrade-i Milliye* gazetesinin başyazarlığını yaptı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra resmi vazife almayan Danişmend kendisini tamamıyla ilmi çalışmalara adadı. Çok sayıda telif eseri ve çevirisi bulunan İsmail Hâmi Danişmend 12 Nisan 1967 tarihinde böbrek yetmezliği teşhisiyle kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetti ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedildi.

İÇİNDEKİLER

FATİH'İN HAYATI VE FETİH TAKVİMİ

FÂTİH'İN HAYATI 11

DOĞUM TARİHİ 11
FÂTİH'İN ANNESİ 13
FÂTİH'İN TAHSİLİ 17
FÂTİH'İN ŞAİRLİĞİ 19
HAREM HAYATI VE AİLESİ 20
FÂTİH'İN İKİ YAHUT ÜÇ SALTANATI 21
FÂTİH'İN İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ CÜLÛSU 26
FÂTİH'İN FÜTÛHATI 27
FATİH'İN SİYASÎ BASİRETİ 29
FÂTİH'İN MEDENÎ ESERLERİ 29
FÂTİH'İN ZEHİRLE ÖLDÜRÜLMESİ 31

İSTANBUL FETHİ'NİN İNSANÎ VE MEDENÎ KIYMETİ

-I- FETHİN TEMSİL ETTİĞİ VİCDAN HÜRRİYETİ 39

ESKİ TELÂKKİNİN YANLIŞLIĞI 39
BÜTÜN İNSANLIĞI ALÂKADAR EDEN
BÜYÜK VAK'ANIN MİLLÎ VE DİNÎ CEPHELERİ 43
İKİ TAASSUP DÂİRESİ 51
İSTANBUL'UN FETHİ VE VİCDAN HÜRRİYETİNİN ZAFERİ 60

-II- FETHİN TEMSİL ETTİĞİ HAK VE ADALET ŞUURU 77

FETHİN TEMSİL ETTİĞİ HAK VE ADALET ŞUURU 77

FATİH'İN HAYATI
VE
FETİH TAKVİMİ

Fâtih'in Hayatı

DOĞUM TARİHİ

İkinci Murad'ın Ortaçağ'a nihayet veren şanlı oğlu İkinci Mehmet Hicret'in 835 senesi Receb ayının 26-27'nci Cumartesi-Pazar gecesi Zevâlî saat üçü sekiz geçe Edirne sarayında dünyaya gelmiştir. Osmanlı menbâlarında hem doğum tarihi hem doğum yeri hususunda ikinci derecede birtakım zayıf rivayetlere daha tesadüf edilir: Meselâ Fâtih'in Edirne'de dünyaya gelmiş olduğu hakkındaki en kuvvetli rivayete mukabil Bursa, Mağnisa ve Dimetoka'da doğmuş olduğu hakkında da birtakım rivayetler vardır. Doğum tarihi de öyledir: Umumiyetle Receb ayında ittifak edilmekle beraber, sene itibariyle 835'ten başka 830, 832, 833 ve 834[1] rivayetlerine de tesadüf edilir; gün tarihi bakımından da Receb'in altısından yirmi yedisine kadar muhtelif kayitlere tesadüf edilmektedir; fakat bütün bunlar zayıftır. Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 26-27 Receb 835 tarihi bir taraftan muhtelif Osmanlı menbâlarındaki kayitlere, bir taraftan da son tetkiklere istinâd etmektedir: Bu Hicrî tarih, "Julien" denilen eski Milâd takviminde 1432 senesinin 29-30 Mart gecesine ve "Gregorien" denilen yeni Milâd takviminde de ayni senenin 7-8 Nisan Cumartesi-Pazar gecesine tesadüf etmektedir; işte bu son tarih, şimdi kullanmakta olduğumuz takvime göre Fâtih'in doğum tarihi demektir.

---

[1] 835 (1431), 830 (1426), 832 (1428), 833 (1429) ve 834 (1430) (e.n.)

Bu hususta en son tedkiki Profesör Dr. Süheyl Ünver yapmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin 16 Teşrinievvel 1943 tarihli nüshasında, "Fâtih nerede ve ne zaman doğdu?" serlevhasiyle neşrettiği bir makalede Profesör Ünver iki eski zayiçeye istinâd etmektedir: Bunların biri Fâtih'le muâsır bir müneccimin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Es'ad Efendi Koleksiyonu'nda 1997 numaralı bir yazma eseri, ikincisi de Ankaralı Sa'dullah Efendi isminde bir müneccimin Rasadhane Kütüphanesi'nde "204-H. 49" numaralı bir mecmua içindeki risalesidir. Her iki müellif de Fâtih'in taliini çıkarmak için doğum tarihinden işe başlamışlardır: Fâtih'le muâsır olan müneccim Ceylânî, İkinci Mehmed'in doğum tarihini H. 835 = M. 1432 senesi Receb ayının 26'ncı, yani eski Milâd takvimine göre Mart ayının 29'uncu ve yeni Milâd takvimine göre de Nisan ayının 7'nci Cumartesi gecesine müsadif göstermiş, öteki müneccim de ayni senenin ayni ayının 27'nci, yani eski ve yeni Milâd takvimlerinde Mart'ın 30'uncu ve Nisan'ın 8'inci Cumartesi gecesine tesadüf ettiğinden bahsetmiştir. Fazla olarak ikinci müneccim Fâtih'in doğum saatini de "Seher vaktinde saat sekizi dört dakika geçe" göstermektedir. Bu iki rivayet arasında bir günlük bir fark vardır: Profesör Süheyl Ünver bu noktayı, doğumun geceye tesadüf etmesiyle izah ederek 26/27 Receb Cuma/Cumartesi gecesini esas tutmaktadır; fakat Profesör, Hicrî tarihi Milâdî'ye tahvil etmediği için bu noktada küçük bir zühule uğramıştır: Çünkü o sene Receb ayının 26'ncı günü bir Cuma günü değil, eski takvime göre Mart'ın 29'uncu Cumartesi günüdür ve 27 Receb günü de 30 Mart Pazar gününe müsadiftir; işte bundan dolayı Fâtih'in Cuma/Cumartesi gecesi değil, Cumartesi/Pazar gecesi doğmuş olması lazım gelir. Birinci müneccimin "26 Receb Cumartesi gecesi" demiş olması 26'ncı günün Cumartesi'ne tesadüf etmiş olmasıyla ve ikinci müneccimin de "27 Receb Cumartesi gecesi"nden bahsetmesi Cu-

martesi gününü Pazar gününe bağlıyan geceyi kasdetmek maksadiyle izah edilebilir. Bu iki müneccimin kaydettikleri doğum yılı *Nişancı Tarihi*'yle *Mir'ât-ı Kâinât* vesair bazı Osmanlı menbâlarındaki kayitlere de tevafuk ettiği gibi, ay tarihinde umumiyyetle ittifak edilmesi ve fazla olarak Receb ayının 26'ncı ve 27'nci günlerinden ekseriyyetle bahsedilmesi de Dr. Süheyl Ünver'in meydana çıkardığı müneccim kayitlerini herhalde te'yid edebilecek delillerdir.

FÂTİH'İN ANNESİ

Fâtih'in doğum yeriyle tarihi gibi, annesinin hüviyyeti de ihtilaflı bir meseledir: Çünkü bu bahtiyar kadının ecnebi olduğuna âit saçmasapan birtakım iddiâlar vardır! Hiçbir aslı faslı olmıyan ve hatta gülünç sayılmıya bile değmiyen bu safsataların birine göre İkinci Murad'ın kadınlarından Sırp prensesi Mara guya Fâtih'in annesi imiş! Sırp despotu Brankoviç'in kızı olan bu prensesi, Fâtih tahta çıktığı zaman derhal hudut haricine çıkarıp memleketine iade etmiş olduğu için, böyle ihrac edilmiş bir kadının pâdişah anası olmak ihtimali yoktur: Bazı muahhar Osmanlı müverrihlerinin bu asılsız iddiayı hiç tedkik etmeden kitaplarına geçirivermiş olmaları çok esef edilecek bir gaflettir. Fransız müelliflerinden Henri Mathieu'nün *La Turquie et ses differents peuples* ismindeki eserinin birinci cildinde bahsettiği ikinci bir iddiâya göre de Fâtih'in annesi Sırp değil, Stella isminde bir İtalyan kızıdır: Yedi yaşındayken Cezayir korsanları tarafından esir edilen bu İtalyan kızı nihayet İkinci Murad'la evlenmiş, Fâtih bu izdivaçtan dünyaya gelmiş ve guya ilk fikir terbiyesini de işte bu mevhum anasından almış! Hatta İtalyanca bilmesi de işte bundanmış! Tabiî birinci iddiâ gibi bu ikinci iddiâ da hiçbir ciddi vesikaya istinâd etmiyor. Tıpkı bunlara benziyen üçüncü bir iddiâ da eski Osmanlı tarihlerinde çok haklı olarak reddedilir: Fâtih'in bir Fransız prensesinden dünyaya geldiğine âit olan bu ga-

rib iddiâ ilk önce bir Fransız sefirinin hayalhanesinden çıkmıştır: *Peçevî Tarihi*'nin birinci cildiyle *Cevrî Tarihi*'nin ikinci cildinde bu ecnebi iftirasının reddine âit birer fasıl vardır. Peçevî İbrahim Efendi'nin anlattığı Fransız masalına göre, günün birinde "Frınçe pâdişahı" peri kadar güzel kızını bir krala vermiş, güzel prenses çehiziyle beraber "Bir azim kalyona" bindirilip yola çıkarılmış, fakat yolda Türk denizcileri Fransız kalyonunu zabtetmiş, "Frınçe pâdişahı"nın dilber kızı İkinci Murad'a gönderilmiş, Sultan Murad kızı beğenip almış ve Fâtih işte bu Frenk masalındaki kral kızından dünyaya gelmiş! Yalnız Fransız prensesi Müslüman olmadığı için Galata'daki türbesi kapanmış, kapısına kilit vurulmuş ve ruhuna *Kur'an* okunmazmış! Hatta Peçevî İbrahim Efendi bir gün bu mesele hakkında o zamanki Fransa sefiriyle de görüşmüş; bu tuhaf mülakat şöyle olmuş:

> Bu hakîr-i kesîr-üt-taksîr Hafız Paşa'nın vezâreti esnasında Arz Odası'nda câlis için Frınçe elçisi geldi. Vezir-i a'zam taşra çıkınca bir sâat-i nücûmî mıkdârı elçi ile müsâhabet vâkı' oldu: Bununla gayet tefahhur iderler ve "Sultan Mehmet'den sonra gelen pâdişâhân-ı zi-şân Frınçe pâdişahlarının akrabalarıdur" dirler ve "Her zaman mülkümüz Â1-i Osman mülküne muttasıl iken bizden kılâına ve hükkâmına dostluktan gayri zahir olmamıştır; pâdişahlarımız hakk-ı karâbeti şöyle riâyet iderler ve ol duhter-i pâkîze-ahter İslâm'a gelmedi ve el'ân türbesi muhaffel ve mesdûddur. Ekser Galata'dan geldikçe câmi hareminden geçeriz ve türbesine nazar ideriz,

dedi...

Peçevî İbrahim Efendi Fransa krallarını Osmanlı hanedanına akraba çıkarmak için uydurulan bu tuhaf masal hakkında kendi arkadaşlariyle de görüştükten sonra işi tedkike karar veriyor ve bir gün sefirin bahsettiği Galata'daki türbeye gidiyor, türbedarla görüşüyor, her yerde olduğu gibi orada da her sabah *Kur'an* okunduğunu ve Fransa elçi-

sinin anlattığı hikâyeyi te'yid edebilecek hiçbir hususiyetten eser olmadığını anlıyor ve hatta sefire de anlatmak istiyor: "Bunu elçiye takrir ittüm, kaabil olmadı, elçi inâdında musırr olup i'tikadından dönmedi," diyor. *Cevri Tarihi*'nin ikinci cildindeki bahis de bunun hulasasından ibarettir. Fakat bu ecnebi masallarına mukabil millî menbâlarda Fâtih'in annesinin Türk olduğunu gösteren sarahatler vardır; mesela Hoca Sa'düddin'in *Tac-üt-tevarihi*'nde şu fıkraya tesadüf edilir:

> Sultan Murad İsfendiyar oğlunun duhterini nikahla hatunluğa kabul eyledi; hatta Fâtih-i İstanbul Sultan Mehmet-Han ol duhterden vücuda gelmiştir.

Bu fıkrada Fâtih'in annesi gösterilen Türk prensesi, Kastamonu ve Sinop'ta hükûmet süren Candaroğulları hanedanından meşhur İsfendiyar Bey'in kızı yahut torunu Halime veyahut Hadice Hatun'dur: İkinci Murad'ın bu kızla izdivacı Hicret'in 827 ve Milâd'ın 1424 tarihindedir. İsim ihtilafının sebebi şudur: Fâtih'in annesi olduğundan bahsedilen Hatun bir rivayete göre İsfendiyar Bey'in kızı Halime ve diğer bir rivayete göre de torunu, yani oğlunun kızı Hadice Hatun'dur: Halil Edhem Bey *Düvel-i İslamiyye*si'nde birinci rivayeti, Ahmed Tevhid Bey de *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nda çıkan "İsfendiyaroğulları veyahut Kızıl-Ahmedliler" ismindeki etüdünde ikinci rivayeti esas ittihâz etmektedir; Tevhid Bey 906 = 1500-1501 tarihli bir vakfiyyeye istinâden, Bursa'da yeni Kaplıca karşısındaki türbesinde medfun olan Hadice Sultan'ın İsfendiyar Bey oğlu İbrahim Bey'in kızı olduğunu isbat etmiştir; yalnız Fâtih'in bu hatundan dünyaya geldiği hakkında hiçbir şey söylememektedir. Halil Edhem Bey ise Halime Hatun'dan bahsederken "alâ-rivayetin Fâtih'in anası" olduğunu kaydetmekle iktifa etmiştir. Bir rivayete göre de İkinci Murad, Dulgadır hane-

danından Halime Hatun isminde bir prensesle evlenmiş ve Fâtih işte bu izdivaçtan dünyaya gelmiştir. Fakat daha sonraları Bursa mahkeme sicillerinde yapılan tedkiklere göre Fâtih'in muhterem annesi "Hüma Hatun"dur: Bu bahtiyar kadının türbesi Bursa'da Muradiyye Camii'nin şark tarafında müze idaresince istimlak edilen bir bahçe içindedir ve camiden çarşıya doğru gidilirken yolun sağ tarafına düşmektedir. Bursalıların "Hatuniyye Türbesi" dedikleri bu zarif abide camiden yüz metre kadar ilerdedir. Memduh Turgud Koyunluoğlu'nun Bursa Halkevi neşriyyatı içinde çıkan *İznik ve Bursa Tarihi*'nin 152-153'üncü sahifelerinde "Hatuniyye Künbedi" ismiyle bahsedilen bu türbeyi Fâtih, babası İkinci Murad hayatta iken ölen annesi için 853 = 1449 tarihinde, yani İstanbul'un Fethi'nden dört sene evvel yaptırmıştır; kitabesi Arapçadır ve üç satırdır:

-1
الحمد لله بنيت هذه تربة المنورة فى ايام مولانا السلطان الاعظم والخاقان المعظم السلطان ابن السلطان مراد ابن محمد ابن بايزيد خان خلدالله

-2
ملكه بأمرولده و قرة عينه سمى رسول الله صلى الله عليه وسلم السعيد النجيب السلطان محمد چلبى اربط الله اطناب دولته بأوتاد

-3
الخلود وشيد اركان عزه الى يوم الموعود لوالدته المرحومة سيدة الخواتين طاب ثراهما الفراغ فى رجب الفرد من شهور سنة ثلث وخمسين وثمانمائة ٨٥٣

Bu kitâbenin en büyük kıymeti, Fâtih'in muhterem annesinin yukarıda gözden geçirdiğimiz ecnebi rivayetlerinde iddiâ edildiği gibi İstanbul'da medfun olmayıp türbesinin Bursa'da bulunduğunu ve gene ayni ecnebi masallarında iddiâ edildiği gibi Hıristiyan olarak öldüğü için türbesi kapalı olmayıp Müslüman olduğunun kitabe ile sabit olduğunu artık hiçbir tereddüde imkân bırakmıyacak bir kat'iyyetle ortaya koymasıdır. Yalnız kitabede Hatun'un ismi yoktur; fakat bu da yukarıda gördüğümüz gibi Bursa

mahkeme sicillerinin 31, 201 ve 370 sayılı defterlerinin 35, 64 ve 40'ıncı sahifelerinde bulunmuştur: Fâtih'in annesinin ismi "Hümâ Hatun"dur.

FÂTİH'İN TAHSİLİ

Fâtih'in ana dilinden başka Yunan, Latin, İtalyan, Fransız, Arap ve Acem dillerini bildiği rivayet edilir: Herhalde Şark ve Garp kültürlerini cem' etmiş olduğu muhakkaktır; bilhassa riyaziyye ile felsefedeki büyük iktidarı son Bizans müverrihlerinin de i'tiraflarıyla sabittir; bilhassa balistik sahasındaki keşifleri yeni topçuluğun temel taşları sayılabilir. Fakat Fâtih'in bu büyük kültürünü biraz geç tahsile başladığından, veliahtlığı zamanında valilikle bulunduğu Mağnisa'ya gönderilen hocalarla alay edip okumak istemediği için babasını meyus ettiğinden bahsedilir! Rivayete nazaran onu tahsile mecbur eden yegâne amil, İkinci Murad'ın nihayet geniş salahiyyetlerle Mağnisa'ya gönderdiği büyük âlim Molla-Gûrânî'nin mehabetidir. Taşköprülü-zade Mehmet Kemalüddin Efendi'nin *Târîh-i Sâf* yahut *Tuhfet-ül-ahbab* ismindeki eserinde bu nokta şöyle izah edilir:

"Rivayet olunur ki unfüvân-ı şebâbda cihangirlik merâsimini tekmil içün âlât-ı ceng-ü-cidâl ve esbâb-ı harb-ü-kıtâle mâil olup silâhşorluk ve cengcûyluk, adû-küşlük ve keman-keşliğe heves itmeğle ulûmu tahsil itmedüğü vâlid-i mâcidlerinün sermâye-i gami ve mâye-i elemi olup Molla-Gurâni'yi hidmet-i ta'lime me'mur ve teallüm itmekde Sultan Mehmet-Hân'un gerden-keşliğini i'lâm idüp murâd-ı fuâd-ı Murad-Hânî Sultan MehmetHanı ta'lime mukaarin olup ehl-i ilm olmasına münhasır ve maksur olduğunu tefhim itdükde emr-i cihan-mutâuna imtisâl-ü-ittiba' idüp şehzâde Sultan Mehmet-Han Hazretlerine hidmet-i ta'lim içün sancâğ-ı Hümâyûna varup ma-vakaı Bâb-ı-Hümâyûn-ı saâdet-makrunlarunda Kapuağasına i'lâm itdükde Rikab-ı Hümayun-ı şehzâde-i gerdûna: